

ПРОБОЕМ

МІСЯЧНИК КУЛЬТУРИ

Зміст:

Іван Ірлявський: Дорога рідна пейзаж	161	Метислав Всегоренко: Україн- на волость	175
Оксана Лятушинська: *	162	Юрій Сірій: В історії видавни- чої і книгарської справи в Україні	179
Василь Мисик: Шід Івана Ку- пала	162	С. Николашин: „Радянська лі- тература”	184
Ладя Могиллянська: Купальські трави	164	О. Штуль: Збірник Українсь- кого Наукового Інституту в Америці	188
Василь Чечвянський: Смерть людини	164	Хроніка	190
О. Марченко: Купалів день . .	170		

Річник VII.

ЛИПЕНЬ

Число 7 (84)

ПРАГА 1940

ЦІНА 050 RM

„ПРОБОЄМ“

МІСЯЧНИК КУЛЬТУРИ

Основник: Др. Степан Розоха

Видавець: Федір Гайович

Відпов. редактор: Іван Рошко

Редактує: Колегія

СПІВПРАЦЮЮТЬ: Др. М. Андрушак, М. Асканіч, Др. С. Володимирів, О. Гайдай, А. Гарасевич, Др. М. Гнатишак, Др. О. Грицай, Др. Р. Єндик, Зореслав, І. Ірлявський, І. Колос, О. Лашенко, О. Лятуринська, проф. Р. Лісовський, Е. Маланюк, М. Михалевич, Л. Мосандз, М. Мухин, І. Наріжна, С. Николашин, О. Олесь, О. Ользич, Др. В. Панченко-Юревич, М. Панкевичішина, У. Самчук, Ю. Сірий, О. Спіфанович, О. Теліга, М. Чирський, О. Штуль та інші.

„ПРОБОЄМ“

виходить кінцем кожного місяця. — Редакція застерігає собі право рукописи виправляти та скорочувати. — Невикористані рукописи редакція повертає тільки по надісланні марок на поворот. — Передплата в Протектораті Чехія й Морава 50— К на рік, на чверть року 15— К. — В Німеччині річно 6— RM, четвертьрічно 1.70 RM, за границею 80— K, або їхня рівновартість. — Число конта Поштової Шадніці в Празі 201.699., в Німеччині Postscheckkonto Nr. 122-124 Berlin, Zeitschrift „NASTUP“ in Prag; в Ген. Губерн.: „Крак. Вісті“, P. Sch. R. Warschau Nr. 2143.

„ПРОВОЈЕМ“

měsíčník kultury, vychází koncem každého měsíce. — Vy-
davatel: Fedir Hajovyč. — Odpovědný redaktor: Ivan
Roško, Praha XII, Bělehradská 80. — Novinová sázba povo-
lena čeditelstvím pošt v Praze, čís. 162.545.III a 1939. —
Dohledací poštovní úřad Praha 8. — Adresa redakce a ad-
misií: Praha III, Josefská 2/I. — Tiskne knihtiskárna
Jana Andresky vd., Praha XII, Bělehradská tř. 97.

Всяке листування й матеріали просимо слати на адресу:

„ПРОВОЈЕМ“, Praha XIV-65, pošt. schránka 3.

ІВАН ІРЛЯВСЬКИЙ

233463

Дорога рідна земле

Бо навік мусил серце віддати
землі рідній, квітчастим лугам.

І. Колос.

Дорога рідна земле, рівнино,
буйні пашнями й цвітом горби
і ліси, що заораним клином
увийшли у простір голубий.
Дорогі злотні ниви із житом
і біляві між ними стежки, —
на всі запити, вами укриті,
відповіли ці бурні роки.
Скільки літ, що проходили в злиднях,
vas гнітило, та плодили ви —
воля росту була непохитна,
змаг тривалий і вічно живий.
Ta було, не зявлялися люди,
тільки стрільна пекли день-у-день
ораниці розгорнені груди
і коріння трави молоде.
I було, ви стояли облогом,
тільки порох з доріг надітав
і за обрієм грали у роги,
а сам обрій вогнями кидав.
Ta по бурях всміхався новий день
і ви знали — настала черга,
що орач ваш нездоланий вийде,
а ворожа не ступить нога.
Vi уміли серця запалити
і віддати корону утіх
тим, що кров іх у бою пролита,
хто злиденне життя переміг.
Хто піднісся на світлі вершини,
де поклав перемоги печать,
щоб народ у борні не загинув
і грозою була його рать.
Знову крилисъ травою і житом
дорогі рідні землі, поля,
а назустріч батькам, що убиті,
зраня діти йшли завжди на шлях.

ОКСАНА ЛЯТУРИНСЬКА

* * *

1.

Купале, сонця лук напни,
хай перші упадуть снопи!
А ми запалимо вогні
з коріннястих дубових пнів.
Купале, вілля освяти!
Таємним квітом золотим
кущ папороти зацвіте,
його хіба випадком десь,
із нас щасливий хтось знайде.
О, ясновидство зір густе!
В рясних вінках, у грі вогнів
Купало нас благословив.

2.

Ранкові стріли ось упали,
Тремтить осяянна далеч
і вже сріблиться плеса талір
ген-ген за водоабір купалиц.
Які прозорі водопої!
Нагнись: вода вся кришталева,
там відблиск іскри золотої
і перевернуті дерева
і ти, і небовід. А в тиші
так ясно давонять калатала
все близче, близче, все ясніше.
О, день грядучий, день Купала!

В лиці водою, Боже, присни
і чудом світлодійним
дай серце ніжне, око чисте
і зір іскристий.

ВАСИЛЬ МИСИК

Під Івана Купала

Під Івана Купала
в гарячі ночі,
тьма агусас в дібровах!

У травах, в клочці
дрібнолистих кущів, над димком болот,
над димком болот, в комиших ріки
заплітаються світляки
в корогод.

Як просторо, як пяно, як душно в світі!
Небеса в запинало сухе сповиті.
Мутно зорі горять — і в червону тьму,
в комарину печаль утопає ріка.
І мовчазно по світі всьому
Йде тоска.

Тоскно в плесі, де гнуться сухі куниці.
Тоскно плаче вода у кущах в криниці.
Тоскно плаче, склонившись за серце, — дарма:
спазматично вмирає, дрижить на дні.
В диких іскрах пріє тьма
в гущині!

Під тією горою
в кущах, у травах
пяною ордою
летьять вогні,

крізь діброви зарослі
линуть наосліп,
світяться й вгасають
в палаючім сні.

— Ми довго ждали
такої ночі
в листках зівялих,
в сухій корі.

Тоска стомила.
Розврате крила,
крутіть, як вихор,
в одчайній грі!

Під тією горою
бліск який!
Не внаю спокою,
стаю сумний.

Вже серце відчуло
тоску німу,
вже іскрою рветься
навстріч в тьму.

Тягнуться руки
навстріч іншим.
Весь ліс зайнявся
в танку вогнів.

І тоскне серце —
суха іскринка —
летить у владний,
в купальний спів!

Вогні летючі,
аринайте, сяйте.
падіть на кручині,
тремтіть вгорі!

Ви довго ждали,
щоб раз — єдиний —
спалахнути і вмерти
в солодкій грі!

В цю гарячу ніч такий на землі неспокій!
Риба в ріках скидається, ходить під самим верхом.
Десь тоскою притиснутий в ямі глибокій
повернувсь несподівано чорний сом.

Повернувсь під водою в кушірнім лахмітті —
і хвостом, як шалений, ударив у груди ріки.
Не амагайтесь, рибалки, він порве найкріпші сіті
в цю годину тривожну, в годину тоски.

Не амагайтесь, рибалки, — по схилу кругому
не протоптана стежка виводить на теплий шлях.
Не амагайтесь, рибалки, спішіть у пітьмі додому,
vas austrinutъ жінки і коханки в садах.

Що у вас на рукавах — кушір. — То нічого,
тільки б ви зберегли в своїм серці жагу молоду.
По дібровах, по заростях повно вогню молодого —
вся земля, як спяніла, в купальськім чаду!

ЛАДЯ МОГИЛЯНСЬКА

Купальські трави

Я не забуду, як ви співали,
зелені трави в Купалин день.
Було повітря у день Купали
все золотее від їх пісень ...

Що ви робили цієї ночі?
Куди дивились, що ви такі?
Яке це диво вабило очі,
такі прекрасні, такі палкі? ..

А за рікою вже нас стрічало
привітом місто в золоті бань...
Повстаньтє, люди, у день Купали,
прокиньтесь, місто, в піснях повстань.

ВАСИЛЬ ЧЕЧВЯНСЬКИЙ *)

Смерть людини

„Блошиця“.

Я сидів в районному клубі „Червоний Діловод“ і читав газету. Поруч за шаховим столиком сиділа компанія п'яти чоловіків. Двоє гралі в шахи, решта размовляли.

— Ну, от шановні товариші, — говорив один невеличкий лісенький чоловічок, — чергових роковин, можна сказати, Жовтня дочекалися. Завтра, вінчить, святкуємо. Досягнення підраховуєм. Так, так ... А досягнень тих, вінте, багатенько. Наприклад, штани на фабриці імені товариша Тінякова за три хвилини шиємо, а за скільки хвилин ті штани на мені розлівуться, про це, наприклад, говоритимуть, чи ні? Про нові будинки, що для робітників будується, напевно згадають. Неодмінно згадають. Як же — „кооперативне“ будівництво. А от як ці будинки тріскаються, та як розваляються, про це говоритимуть чи ні? ..

— Скажіть мені, будь ласка, Іване Петровичу, — перебив Івана Петровича його сусід, — для чого ви все оце говорите? Для чого?

— Як, для чого? А для критики. „Нам потрібна здорові критика“, сказав ...

— Не заперечую. Критика нам потрібна. Правильно. Але ж, скажіть мені, маємо ми право на наше свято, на ювілей нашої перемоги, обйтись без критики, а говорити про досягнення. Маємо — питання? Хіба не було досягнень, хіба немав досягнень?

*) Містимо під спільним наголовком кілька фельтонів майже незваного в нас В. Чечвинського, що, як можна було сподіватись, не утримався довго в літературі.

Редакція.

— А я хіба, хі-хі-хі, кажу, що не має досягненя? — вахихав Іван Петрович. — Боже борони. Єсть досягнення, багато єсть. Наприклад, в Харкові трамвайчик — широку колію — збудували, вагончики нові по цій колії бігають. Біжить, біжить вагончик, швидко біжить, експресом мчить, а потім візьме та серед дороги й тпру. Стане. І стойте, і стойте, бо струму немає, електростанція там щось досягнула... Як же, досягнення єсть, чимало єсть...

— Бузотьор ви, Іване Петровичу, прощайте, і більш нічого. Примічаєте дрібниці. А Дніпрельстан, а сьомигодинний робочий день? Це по вашому, що таке?

— Голубчику, та хто ж нам говорить, що це не досягнення? Навпаки. Великі досягнення. Надавичайні. Років там через надцять і Дніпрельстан почне працювати — знаю. Тільки ви, дорогий товариш, уперед не заскакуйте. Що там колись буде. Ви краще про „зараа“. Ви мені доведіть, чому масло в 90 копійок на руб двадцять скакнуло, то чому пиво ще й досі 28 копійок? Ага! „Нет слов для вираженій“. А якість того пива яка? Сором! Поки тобі в голові повеселішає, треба того пива мало не пів дюжини висмоктати. А послухайте, що говорять, а почитайте, що пишуть. „Досягли до воєнної норми“, „підвищили якість продукції“. Де, пити я вас, в чому, вопрошу я вас, шановний товариш...

* * *

Я потихеньку підвівся, взяв у руки новенький дубовий стілець і з усієї сили бабахнув „критика“ по голові.

Вдарив із такою насолодою, що аж ніжка одлетіла.

Іван Петрович спершу здивовано глянув на мене, а потім якось аж підскочив.

— Ну от вам ваші революційні досягнення — сказав він, піднімаючи з підлоги ніжки від стільця. Новенький стілець, мабуть, вчора лише в фабрики, і ламається як тріска. Бачили? Ану, якої фабрики? Так і є. „Українліс“. От вам продукція! Полюбуйтесь!

„Доклад і резолюція“.

I.

Член правління товариства „Друзі Дітей“ Сергій Тодосович Пролетарський, солідний громадянин з таким же животом, робить доклад про роботу правління за минулій квартал.

Хоч доклад цей і офіційний, проте офіційності не почувався,

Слухачі — все свої. Члени правління, члени ревіаїної комісії, члени секретаріату і представники інших громадських організацій. що проводять свою роботу за спільними з „ДД“ гаслами: „Геть безпритульність“, „Всі на допомогу безпритульним“ і т. і.

Сергій Тодосович — прекрасний оратор. Сухі цифри і ви-

кладки він так влучно і до речі пересипав цікавими анекдотами з життя безпритульних, що авдиторія слухає уважно, не спить і в анекдотичних місцях докладу, дружним сміхом підбадьорює оратора.

Доклад яскраво свідчить: робота пророблена величезна, цікава і з наслідками. Уже одного досить: всі безпритульні „виловлені“ і „водворні“ (так говорить Сергій Тодосович) по спеціальних будинках „ДД“.

Доклад скінчився.

Коротеньке реанюме і голова зборів пропонув обрати комісію для підготовки резолюції.

— А може резолюцію відкласти? — говорить Сергій Тодосович. — Уже десять хвилин на десяту. Піанувато ніби... А тим часом ми встигнемо і заскочити куди-небудь після трудов праведних. А? Як товариство?

„Товариство“ охоче погоджується і засідання закрито.

II.

Безпритульний Стьопа — між своїми „Стьопка Капіталіст“ — сьогодні страшенно задоволений.

Поперше, він чесно настріляв — за день аж сорок копійок, а подруге він придбав (уже не зовсім чесно) дві пачки цигарок „Камея“ і півдесятка яблук.

За останній експеримент з яблуками Стьопці, правда, добре дали по потилиці, але все це дурниці.

Зараз Стьопка бальоро марширує вулицею, міркуючи, де б погрітися. Ще рано — девята година — і ще можна чимнебудь „підлататися“.

Відчинивши двері якогось парадного, Стьопка, крадучись, заходить і, влаштувавшись біля теплої батареї центрального обігрівання, виймає з павухи яблуко і починає смачно хрумати.

III.

— Це що за екземпляр тут? — почув над собою Стьопка. — Ану вставай! Тобі чого тут? Ще й спить! Роалігся... Подумаш...

Стьопка блиминув — очима.

Коло нього стояло чоловіка десять з портфелями і один товстий в хутровому пальті і смушковій шапці штовхав — Стьопку ногово.

— Я погрітися трохи, — відповів Стьопка. — Потому — мороз...

— Погрітися? А потім украдеш?! Знавмо вас! Втік напевне з колектора. Вилітай негайно! Шве-е-е-й-царрр!! Ви що гав ловите? У нас тут безпритульні шляются. Глядіть мені.

IV.

Стъопка вийшов на вулицю. За ним повиходили і всі з портфелями.

— Ну, граждане! Куди? Я пропоную в „Аарат“. Там, знаєте, кухня — цимес! А крім того там такі хористочки, що . . .

Товстий не договорив. У нього з голови блискавкою алеїла смушкова шапка.

V.

Лєначи біля теплої батарси уже в другому парадному і розглядаючи з усіх боків шапку, Стъопка промовив:

— Та тут написано . . .

І, ткнувшись носом у шапку, він прочитав вишите шовком: „С. Т. Пролетарський“.

— Должно якийсь відповідальний „жлоб“, — сказав Стъопка і перевернувся на другий бік.

Смерть людини.

Панаса Остаповича Колдоговоренка знали? Ні? Жалко. Прекрасна була людина. Свідома й співчутлива на ідеї.

Так от, помер Панас Остапович. Минулого вівторка. Помер. Зфінішував . . . Тяжко-тяжко . . .

Захворів — Панас Остапович під час святкування десятих роковин Жовтня. Святкував цей ювілей увесь Союз, святкував і Панас Остапович. І захворів. Яка саме причина тоЯ хвороби — не знаємо й досі. І дружина його не знає, і я — найближчий його приятель. — Заплутався. Так глянеш — одна причина, авдси подивиш — немов і лікарям вірити треба.

Зайшов я до Панаса Остаповича на Жовтневі свята, та аж жахнувся.

Дружина плаче, а Панас Остапович ходить по кімнаті немов звір який.

Поздоровкає я, а він до мене:

— Вошу хочу!

— Схаменися — говорю. На біса тобі така погань?

А він мені:

— Требується — воша. Подивиться хочу на тварину, що у двадцятому році соціалізм намірялась знищити. Памятаєш, Ленін казав: „або воша — соціалізм, або соціалізм — вошу“. Вошу мені дайте. Вошу-у-у-у!!

— Панічка — говорю — заспокойся! Де ж її взяти, вошу тую? Нема — говорю — вошки. А коли вже тобі така нетерплячка, дивись — говорю — на раціоналізацію, може замінить.

— А-а-а, — кричить, — і ти тів' ж? Змова? Раціоналізацію в руки не вхопиш, ногтем її не колупнеш, щоб луснула, а воші я б доказав. Голубчику, хоч іанісенку вошку, хоч гнидку.

Билися ми з ним билися, так нічого й не добилися. Довелось швидку допомогу викликати. Повезли бідолаху до лікарні.

У вівторок оце вмер.

Зайшов я вчора до вдови. Показув вона мені посвідчення лікарні. Написано:

„Громадянин Панас Остапович Кодловоренко 27. листопада 1927. року помер від білої гарячки“.

Може. Не знаю. А тільки, як пригадаю його слова: „вошу, мені вошу“, то так під серцем і ватьохкає: чи не лікарська помилка тут?

„Час — гроші“.

От, товариші, німці говорять:

— „Час — гроші“. I правильно. Bo, додержуючись цього дрівіолюційного гасла, багато дечого німці наростили. Малпу вигадали, знову ж таки і „шпрехен аі дейч“ не на останньому місці ролю свою виконув. I багато ще дечого наростили німці. Достойменно я вам всього навести не можу, бо я в Німеччині не був і вивчити життя цієї культурної країни не мав зможи. Ніколи. Часу не вистачає. Роботки багато. I соціалізм треба будувати і взагалі. От і зараза. Єсть можливість за кордон поїхати в наукову командировку: костюмчик купити чи пальтишко, а я не знаю, чи поїду, чи не поїду. Мабуть ве поїду, бо нема часу.

Звичайно слід би було поїхати: і на німців подивитись, і свої досягнення за одинадцять років демонструвати. „ТС-ЖС“ там яке-небудь показати, або удосконалений реєстратор „входящих“ папірців, — так боюсь. Як подумаю: а хто ж тут буде за мене всі діла: „проробляти“, „звязанувати“, „намічати певну лінію“, „втягувати маси“ і т. д., то й виходить: ранувато ще їздити по закордонах, немає ще вільного часу. Поберегти його треба для внутрішнього будівництва.

А то поїдеш до Берліну придбати там культури якої: грамофона кишенькового купити чи жінці котікове манто, а тим часом без тебе тут чергову кампанію переведуть: „Фотографія в маси“ або „Стій, громадянине! Чи ти ж знаєш, для чого ти зараз став?“

Повернешся з-за кордону, а тобі й скажуть:

— А ну покажіть, товаришу, посвідку про активну вашу участь в останній кампанії „Стій, громадянине“, а у вас нема такої посвідки. От ви вже й відсталий елемент. I хоч лусніть, доводячи, що ви були в науковій командировці, що всі ваші „панами“ й „піжами“ куплені іменно в германському церобкопі, — не поможет це вам. Відсталий ви елемент і край. Посвідочку, будь ласка, посвідочку!

А посвідочки нема, а часу скільки пропало.

Ні, не поїду за кордон!

Хай буржуазія сама задихається і фокстротув, бо витрачати на дурниці дорогоцінний час — щиро дякую! Он ЦРКоп якусь зелену кашкаку видає, поки лії одержкиш — півроку пройде, а я вам буду по закордонах марно час гаяти!

Ні, не поїду!

Час — гроші!

Досвід.

— Так от, значить, і заходить мій знайомий до одної установи в своїй справі, — сказав Корній Іванович, коли ми, нарешті, сіли в автобуса. — Заходить, значить, і йде прямо до секретаря...

— Як, до секретаря? — недовірливо вставляю я, — а швейцар, а стіл довідок? а реєстраторша? а діловод? а...

— В тім то й річ, що зразу до секретаря. А секретар йому й говорить; на жаль, говорити, я особисто справи вашої розрішити ніяк не можу. Доведеться вам звернутись до голови правління. Ходімте, будь ласка, до нього, і я гадаю, що ми зможемо задовільнити вас якнайшвидше. Пішли вони до голови...

— Як? — знову запитую я. — Без писання заяви, без представлення посвідок і рекомендацій, без ніякого натяку на „прийдіть завтра“, навіть без анкети? Щось не віриться!

— Вірте, не вірте, але я вам кажу так, як воно було. Пішли вони до голови... Ну, звичайно: кабінет, телефони, величезний стіл, шкуряні меблі, в кутку машиністка нафарбована сидить — все як полагається. Вислухав голова справу, просив прощати, що так сталося, дав належне розпорядження секретареві, і хвилин через дві мій знайомий вийшов із установи, розрішивши цілком усю справу...

— Як? I документів не питали, і повноваженнями не цікавились? Та де ж це було? — злорадно запитую я, — у сні, очевидно? Спав ваш знайомий, а йому снилося?

— Ні, голубе не спав. А було це місяць тому в... Берліні. Знайомий мій у наукову командировку їздив — до Берліну. У Берліні було. Так от я й говорю...

Корній Іванович не договорив. Під нами щось так „бухнуло“, що ми аж підскочили. Автобус став.

— Злізайте, граждані, автобус далі не піде, — почули ми голос кондуктора. — Шина лопнула... Тільки прошу вас, граждані, будьте за свідків, що ні я, ні шофер не винні в тому, що шина лопнула. Дозвольте на всякий випадок записати ваші прізвища й адреси.

— Покажіть вже, будь ласка, — соромливо додав кондуктор, — і посвідочки ваші особисті для вірності... Я вам, звичайно, вірю, але з посвідочкою якось бевзпечніше, а то може ви неправильно прізвища ваші сказали... Будь ласка...

Ми показали посвідки.

— Щиро вам дякую.

* * *

— Який ввічливий кондуктор, — сказав Корній Іванович, коли ми злізли в автобуса. — І досвідчений...

— А як же інакше, — додав я, стільки років революції не могли промайнути даремно для досвідченого нашого громадянства...

— Так от я й говорю...

І Корній Іванович почав досказувати мені історію подорожі свого знайомого до Берліну.

Купалів день

Центр староукраїнської мітології — сонце — джерело світла, рушій життя, „світле і пресвітле, всім тепле і красне”. На одному з київських горбів, „олімпі” княжому, стояв поруч ідола Перуна ідол сина „святого сонця” Сварога — „сонця цар” Даждьбог, бог, що дає! Свідоцтво „Слова о полку Ігоревім”, що Русичі — дажбожі внуці — свідоцтво, як свідомості наших предків свого божого походження, так і світлої подоби самого бога!

За староукраїнською мітологією рік ділиться на зиму і літо — Коляда й Купало. Круглий рік між ними — між тьмою й світлом — смертельний бій!

Хід цілого нашого життя в давнині (хліборобський характер побуту!) передумований становищем на небі сонця. Дні, в яких сонце переходить зворотник рака — рівиодення весняне, зворот сонця в літа на зиму — дні виймкового значення, дні, що віданачались культовими обрядами й славленням сонця, щоб унешкідлити сили тьми і наблизити собі ласку світла.

Вкінці грудня повертається сонце на літо. Коляду (пристосовану часово до Різдва), в якій до сьогодні доховались лише рештки поганських обрядів, — треба розглядати, як перше свято соняшного циклу.

В святого Дмитра труба із срібла,
в святого Юра труба з буйного тура.
А як затрубів ще й святий Дмитро
та й покрив снігом всі гори біло.
Святий Юрій як це затрубів,
Всю кригу розбив, дерево розвинв.

Або:

Як май затрубів святий Юрій,
завеленіли гори, долини,
гори й долини ще й полонини.
Пішли голоси по всіх нивинах,
по буковинах, по всіх річинах,
та по річинах, по кирничинах.

Свято Юрія 6. травня це — поруч Великодня, — головне весняне свято, свято переможної весни! Святий Юрій (Юрай) — заміняв він собою старого поганського бога весни, мабуть Ярила (Яра) — мав спустити на землю дощ:

Та Юрай мати кличе,
та подай, матко, ключа,
одімкнути небо, випустити росу.

Природа розвинулась. Хати прикрашають зеленню, плетуть вінки. Молодь сходиться на вулиці й славить веснянками, що співаються аж до Тройці й обрядами, переважно танками, весну й кохання (богиня Лада). Характер обрядів цих переважно хлібо-

робський (елементи обрядів — продукти сільсько-господарчого життя: хліб, яйця, і т. п.)

Цикль весняних свят кінчается в день літнього сонцевороту — день повної перемоги сонця, коли вегетаційна енергія дійшла до своєї апoteози — святом Купала.

Купало, як і Коляда, був поганський божок — „біл некій ідол Купало“. До останнього часу при купальських іграх послуговуються його символічною подобою — лялькою з дерева. В Житії Великого князя Володимира називається Купало „богом плодов земник“, в літописі Густинському —: „Купало... бяще бог обилія, яко у Еллин Церес, ему же бевумний за обиліє благодаренів приношаху в то время, едва імѧше настает жагва... Сему Купалу — бісу еще і до нині по некоїх странах безумни память совершають...“

Хоч головні обрядові елементи Купального свята — палення ріща зі скаканням через нього та обливання водою, беручи свій початок в вірувань у силу плодочу і силу вогню й води очищати, були відомі на цілому іndo-европейському культурному просторі (на сході в Персії та в Індії), то свято Купала, як таке, знане виключно на землях українських і білоруських.

Церква, надзвичайно гостро поборюючи поганство, старалась поганські свята повязати їх своїми святочними датами, імена богів поганських перевести на імена святих (чим піклувались колись ці боги, мали від тепер заопіковатись святі; Ярило — святий Юрій, Купало — Іван Хреститель і т. д.). В цей спосіб обряди поганські перемішувались часто зі святами та обрядами християнськими і діставали їх нааву; в старовинних українських піснях Тройця й Богородиця оспіувались разом з Ладою, символи християнського очищення входили у символи купелів на Іванів день після нічних ігрищ і т. п. Ще довгі роки після прийняття християнства сходився народ на „ігрища“ й „плясанія“. „Християне суще, — скаржиться літопис — а жили по поганським обичаям“. Сам Володимир Святий припускає деякі звичаї старовини, „живящі по устроєнію отчу“.

Остаточна перемога — як, зрештою, і не могло статись інакше! — була за церквою. Поступово забував народ за своїх головних поганських богів, віра поганська поступово тратила свою силу мітичну, роздроблювалась в сувір'я; зпочатку культ переходив у поодинокі обряди... далі обряди нарешті — в гру й пісню, які дотрималися частинно аж до наших часів.

Зі захованих описів, хоч і які ці описи нечисленні, хоч як мало присвячували вони уваги подробицям поганської віри і хоч яку займали ворожу до неї позицію, можемо всетаки дізнатись про нашу мітологію подекуди навіть більше, ніж ві захованих рештках обрядів.

Відбувалися Купальні свята за пишних, повних мітичної сили, форм.

Вегетаційна сила природи доходить за літнього сонцевороту до найбільшого напруження. Природа в наслідок цього сповнюється чудесних властивостей, розкриває свої тайни. Роса, яка падає в Купальську ніч, має цілющу силу і передає її квіткам і травам

(аж поки ці не обсохнуть!). Дівчата ворожать собі на росі красу. Рослини на Іванову ніч переходят з місця на місце. Папороть опівночі цвіте вогняним цвітом і хто, не зважаючи на всі страхіття, встигне зірвати цей цвіт, знайде скарб. „Дуже бігають” русалки, мавки й відьми:

На Іvana Купала
ходила відьма невільною,
на дуб лізла,
з дуба падала,
зілля копала.

Звірі можуть говорити й зводять свої гри:

Ой, купалочка купалася,
та на бережку сушилася,
та тому люди дивувались.
Ой, не дивуйтесь тому люди,
бо я бачила дивніше:
щука-риба кросно ткала,
а рак-неборак цівки сучить,
а муха-чорнуха діжу місить,
комар пищить — водицю несе.

„Вечері — читаємо вже в агаданому Житті Володимира — собравши младенці і панни плітут себі вінки із зілля розного, які кладуть на голову і опоясаються їми; кладут вісь огонь і беруться за руки іколо огня оного скачуть, співаючи пісні, в яких часто поминають Купала, а потім през оний огонь прескають, офіруючи самі себе...“ У піанішному тексті (Львівський „Номоканон“ 1646. року) про Купальські свята говориться м. ін.: „А нині яко же видим християнскі діти сіє („огня паленів на стогнах“) творят, в навечері правдні по нікоєму обичаю древнему: іли в одежду женскую мужи облачаються, а жени в мужескую; іли наличники, яко же в странах Латинских алі обикні творят“.

Як сказали ми були вже, певні елементи зі старої нашої мітолоїї дійшли аж до сучасності і збереглися подекуди ще в досить багатих проявах, хоч ряд символів і навіть текст деяких пісень, що доковались до нас, перестають бути іноді зрозумілими.

Майже завжди до купальських обрядів роблять дві символічні фігури (Марену — смерть, і Купала), що Іх при закінченні обряду звичайно нищать, найчастіше топлять:

Купався Іван та в воду упав.
Купала на Івана (рефрін).
Утонула Мариночка, утонула
та на верх кісонька зринула.

В топленні ляльки і пусканні на воду вінків можемо бачити обряд, що символізує смерть бога природи („Адонії“): сонце, досягаючи своєї максимальної інтензивності, повертається на зиму.

Звідти походить певна внутрішня подвоєність купальського свята — мотиви триомфу супроводжуються мотивами жалоби: слава і смерть бога.

Звичайно вже за тиждень до літнього сонцевороту починають дівчата співати купальних пісень. Напередодні самого свята перед заходом сонця в святочних одягах і в вінках з квітів та пахучих трав збираються навколо зрубаного дерева (Марена), найчастіше чорноклена, беруться за руки і починають пісню:

Та маленька нічка, та Петрівочка,
та не виспадась наша дівочка.

Цілу ніч не спала, по горі ходила,
по горі ходила, віночок робила —

під деревом ставлять ляльку (Купало) із соломи, одягають на неї жіночу сорочку, голову прикрашають стрічками й намистом, а самі, закриваючи напів обличчя, співають „ніжно й протяжно”:

Гратиме сонечко на Івана,
нагнувся Іван, та в воду впав.
Купала під Івана.

В інших місцевостях втикають дівчата після заходу сонця галувки верби в ґемлю, заквітчують і ходять навколо цього „дерева” — Купала, співаючи на його честь жалібних пісень. За якийсь час хлопці, що чекають збоку, кидаються на вербу (дівчата її боронять), обривають і забирають ві собою.

Деінде дівчата, авивши напередодні свята купальні вінки, вибирають з поміж себе найкращу, завязують їй очі і розкладають коло неї вінки. Потім беруть її за руки і танцюють. Дівчина ця, названа Купайлом, роздає вінки дівчатам: яка з дівчат дістане вінок ві свіжих квітів, буде в подружжі щаслива, ві зівялих — на впаки! Діставши вінки, дівчата втикають, щоб Купайло жадної з них не спіймав, бо та, що її спіймає, того року не вийде заміж.

З вінками на головах скачуть дівчата через вогнище, що його запалюють хлопці, співаючи вже цитоване — „та купався Іван, та в воду впав...” — на вінках запалюють свічечки, пускають вінки на воду і ворожать при цьому. Пускання вінків на воду звійшло згодом у цикль звичайних любовних (необрядових) пісень:

По саду ходжу, виноград саджу,
посадивши та й поливаю,
ой поливши тай нащіпаю,
нащіпавши, віночка аію,
віночка звивши, на воду пущу:
хто вінка пійме, той мене візьме.

Своїм амістом купальські пісні взагалі переважно любовні й це — як і певні відомості зі староукраїнського літопису — викликало погляд, що купальні гри — час найінтенсивнішого розвитку природи! — були за прадавна місцями, де парувалася молодь.

А в борку, на клинку
чий же то лен не полотий?
Купала на Івана...
То Марисі лен не полотий.
Чому ж вона не виполода?
Купала на Івана...
То за цим, то за тим,
то за сном товстим
Купала на Івана...
А в борку на клинку
чия ж то сіножать некошеная?
Купала на Івана...
То Василя сіножать некошеная.
Чому ж він її не косив?
Купала на Івана...
То за цим, то за тим,
то за сном товстим

Купала на Івана...

Ой на Івана на Купала
купалася ластівочка,
при бережку сушилася,
дівка Палажка журилася:
„Ой, бідна ж моя головочко,
що я рушників не напрала,
бо вжа Іванка сподобала”.

На нашій на вулиці
всі купалі молодці.
Ой, нема, нема найкупавшого
над Івана над нашого,
бо його дівка скупавіла,
дівка Храсина полюбила.

Свята обжинкові, що приходять за купальськими вже такого вегетаційного імпульсу в собі не мають. Зима починає перемагати Літо.

* * *

Рештки сучасної поганської мітології, як ми сказали вже були, збереглись до сучасності. Як не мінялась і не дрібніла вона дорогою століть — тяглість тисячелітньої національної культури в них заховано. Заховано в народі авязок з власною праісторією — „найвними”, мітичними добами, в яких в усю широчину розгортається народний дух, в одній живій синтезі вростали земля, люди, боги.

Старатись сьогодні відновлювати первісний зміст і первісні форми цієї мітології — блеф! Молитись сьогодні Даждьбогові для всіх — окрім снобів та закукурчених інтелігентів — блеф рівно ж.

Вміраючи в первісній своїй подобі, відроджується давня наша мітологія у подобі новій; загубивши свої сили мітичні, як субстанція релігійна, набуває вона цих сил, передовсім, як субстанція естетична.

Мітологія розпалася на первні, що увійшли у фольклор, а в фольклору — вже як первні фольклорні — в мистецтво. Духовість недавнього нашого минулого, враціоналізована і змалоросійщена, безсила була перетопити ці первні (за незначними виїмками) в жину і велику цілість, прорости свою етнографічну обмеженість. Не розуміла своєї традиції — минувшину сприймала мертвим оком — не вивищувала, а сплощувала і амалювала все, що у ній тужило у гору.

Доперва нова духовість, збуджена правою визвольних замань, сповнилась волі розсунути склепіння часу, пережити емоційно власну древність.

Якраз сьогодні, за процесу кристалізації нової національної духовості, коли в собі відчувася знову живий зміст своєї історії,

перетоплюємо цей зміст й себе пізнаємо в своєму національному минулому, а це минуле в собі. Нова духовість тужить написати з праджерел, прозорого і ясного як правда, міту, щоб відшукати свою національну подобу, пізнати саму себе.

Роходитьсья не про механічне відтворення цього минулого, а надання нової подоби йому, перевоплощення, наповнення історичної дійстості.

Починаємо схоплювати вже не лише поодинокі первні ІІ, але й цілість, розуміти мову ІІ символів й чути на собі — що головне — печать творчих стимулів, що виходять з мітичних джерел.

Творчо позначиться це — думаємо — в першій мірі на українському мистецтві, зокрема музиці і театрі (опера, балет). Але багатий матеріал обрядів становить могутню основу для національного виховання вважалі, в першій мірі молоді (масові імпрези, ігрища і т. п.) і з певністю знайде тут своє застосування.

Та це вже тема, що вимагатиме спеціальної уваги.

МСТИСЛАВ ВСЕГОРЕНКО

Окраїнна волость

В зааранні історії нашої Київської Держави українське племя Дулібів замешкувало всю горішню область ріки Буга аж по Берестя. Тимто Дулібів зве наш найдавніший літопис „Повість временних літ“ також Бужанами, або від їхнього столичного города Волиня — Волинянами. Город Волинь лежав лівобіч Буга, біля впаду до нього Гучви, на території теперішньої Холмщини, що в княжій добі нашої історії подібно як белзька і бужанська волості була звязана нерозривно з теперішньою Волинню. Назва ІІ, отже, походить від города, що лежав пісва ІІ теперішнім простором.

За часів князя Володимира Великого (980—1015) город Волинь не відогравав уже ролі столиці. Був нею для Надбужанщини Червень над Гучвою, дещо на захід від Волиня. В літописі „Повість временних літ“ зазначено, що 981. р. Володимир Великий заняв Перемишль, Червень й інші городи на цих окраїнних волостях. Дещо на схід від старинного Волиня правобіч Буга над його допливом Лугом оснував цей київський князь нову столицю для волинської землі — Володимир.

В другій половині XI. ст. Київська Держава розпалася на окремі князівства. Тоді на північно-західніх українських землях повстало Володимирське князівство, в якого склад, крім теперішньої Волині по ріку Случ, входили теж волості: берестейська, дорогинська, иолицькі т. ін. Червонські городи між Бугом і Виспром, себто сьогодні Холмщина, та теперішні галицькі надбужанські (Бель і Бужськ) і надстирські (Броди) волості. Тільки південо-західні окраїни сьогодні Холмщини на південь від ріки Теневи,

як любачівська волость, належали спершу до перемиського, агодом до галицького княївства.

Обєднання галицького й володимирського княївств довершив наприкінці XII. ст. князь Роман Великий Мстиславич. Його державне будівництво продовжували гідні його сини Данило й Василько, яким судилося бути свідками перших татарських нападів на Україну. Саме 700 років тому в 1240. р. Татари зруйнували старі українські столиці: Переяслав, Чернігів, Київ, Володимир і Галич. Тоді галицький князь Данило Романович став будувати нові городи в неприступних для ворогів місцях, серед них нові столиці Холм і Львів. Холм став столицею галицько-волинського короля Данила; як бачимо — свою історію започаткував Холм як скоронище державної традиції й культури Києва, Галича й Володимира.

В половині XIV. ст., коли волості галицько-волинської держави поділили поміж себе поляки, волохи, литовці, холмську землю відірвано від Волині, де панував литовський князь Дмитро Любарт Гедиминович. Холмська земля, до якої правобіч Буга належала ратненська волость, подібно як белзька, львівська, перемиська, сяноцька, галицька й теребовельська підпали під Польщу, на короткий час під Угорщину, а врешті в 1387. р. знову під Польшу. В часі короткого угорського панування над цими західно-українськими землями було створене а них ленне княївство із столицею в Белай; князем був якийсь час князь Володислав Опольський з роду шлеських знімчених Пястів; в історична традиція, що він виїжджаючи в Польшу, забрав з белзької церкви чудотворний образ Богоматери та подарував його до ченстоховського кляштору; цей образ мала привезти до Києва з Царгороду жінка Володимира Великого Анна.

Під Польщею західно-українські землі називано Червоною Руссю й створено з них руське й белзьке воєводства. До руського воєводства, якого столицею був Львів, належала й холмська земля; але між цею й іншими землями того ж воєводства було белзьке воєводство, що охоплювало південні волости сьогоднішньої Холмщини (Грубешів, Томашів, Тарногород).

Церковна унія українських і білоруських владик в Римом у Бересті 1596. р. відбулася найбільшим відгомоном саме на Холмщині. Тут в XVII. ст. причинилися до її закріплення два холмські єпископи Методій Терлецький і Яків Суша. Останній відомий теж як історик Холмщини, але його історія має в собі багато переказів і легенд.

Хоч Галичина й Холмщина від половини XIV. ст. переживали однакову долю під Польщею, проте під релігійним оглядом населення обох країн у XVII. ст. ріжнилося. На Холмщині закріпилася унія; Галичина, де на громадянство мали вплив православне львівське ставропігійське братство і православний монастир Скит Манявський, була продовж XVII. ст. твердинею православія. Коли ж у 1700. р. приняв унію львівський єпископ Йосиф Шумлянський, а вслід за ним і львівська Ставропігія (1708.), то уніяти відразу виявили себе іншими від холмських. Їх змаганням було відразу зберегти обряд і ознаки народної окремішності перед латинізен-

ням і польщеннем; при тому помітна була їх толеранція супроти своїх православних братів. Сам єпископ Йосиф Шумлянський не забув у своєму завіщанні записати гроші й на православні монастири, в першу чергу на Скит Манявський, де були погребані його батьки. Його братанич і помічник при катедрі в Камянці Подільському Кирило, був одночасно ігumenом православного монастиря. Врешті цей Кирило як уніят став луцьким єпископом, але він заявив себе православним й, винятій за те в-під права вкол. Польщі, мусів рятуватися втечею на Придніпрянщину до Переяслава. Уніятський митрополит і львівський єпископ Лев Шептицький у часі приолучення Галичини до Австрії в 1772. р. писав перед тим до білоруського православного єпископа Юрія Кониського, що поляки в першу чергу хотять анищити православних, а опісля вільзуться й до уніятів; тимто не пора уніятам і православним сперечатися між собою, а об'єднатися для відпору польського наступу. Звертаю увагу на цей характер галицьких уніятів тут тому, щоб далі була ясна для читачів роль галицького уніятського духовенства на Холмщині в другій половині XIX. ст.

При першому поділі Польщі в 1772. р. північна межа прилученої до Австрії Галичини не покривалася з північним її кордоном; Австрія прилучила тоді ще й Грубешів, Замостя й Білгорай. Тодішній холмський й белзький єпископ Максиміліян Рилло, був одночасно й перемиським, сямбірським і сяноцьким. У 1795. р. при третьому поділі Польщі дісталася під владу Австрії й Холмщина та Підляшша, лівобіч Буга; урядова назва прилучених до Австрії земель між Вислою, Піліцою та Бугом була „Західна Галичина”, хоча ці землі були від Галичини на північ. Та 1809. р. Холмщину разом з Підляшшям та південними її округами (Грубешів, Замостя, Білгорай і Томашів) відступила Австрія Наполеонові I, що прилучив її до польського варшавського князівства. На віденському конгресі в 1815. р. прилучено це князівство як польське королівство до Росії.

Доля Холмщини була незавидна й погубна для її національного розвитку; була вона відділена від українських земель на схід від неї: Волині й берестейського Підляшша, де до 1839. р. були знесені ударом останки унії, та від уніятської Галичини. В Галичині продовж XVIII. і XIX. ст. жива українська національна ідея стихійно опановувала уніятську церкву та її духовенство.Хоча не можемо говорити про завершенну кристалізацію української ідеї серед галицького громадянства в цих двох століттях, але треба чолом вдарити перед всіми тими галицько-руськими діячами, що боролися проти польщанни. І навіть пернісне галицьке московофільство, що було виявом заломання віри у власні сили при відпорі поліції й ширилося серед галицького громадянства завдяки його необзанойомленню зі справжнім характером Росії, боролося проти польщанни, а не як за останніх часів вислуговувалося полякам.

Не дивно, що під кличем боротьби з польщеннем уніятської церкви на Холмщині подалася туди в 1860-70-их роках еміграція галицького уніятського духовенства. Адже була загрова для національного характеру унії на Холмщині, де духовенство разом з

епископом співпрацювало з польськими повстанцями, а в церквах були польські проповіді, органи й інші латинсько-польські „благодаті“. Холмським єпископом вирішив стати львівський крилошанин Михайло Куземський, заслужений як другий керманич галицької „Головної Руської Ради“ в 1848-51. рр., надхненник творення перших галицько-українських стрілецьких відділів для боротби з мадярами й поляками. Він поїхав до Холму 1868. р. та вже в 1871. р. був примушений урядом залишити своє єпископство. Галицькі священики, які не могли вернутися до Галичини з огляду на переслідування краєвого уряду, що був в польських руках, мусіли принести православіє. 1875. р. перестало існувати холмське уніяцьке єпископство; аміністратором холмської, переміненої на православну, єпархії став холмський галицький уніяцький священик Маркіл Попель. Він, хоч московіфіл й перейнявся право- й царе-славієм, все таки обстсював українську вимову в богослуженнях. За те й усунено його з адміністрації єпископства; ніби „за заслуги“ дістав він високе становище при Синоді в Петрограді. Як відчув Попель своє „вивищення“ про це свідчить його лист до тогочасного провідника галицьких московіфілів Богдана Дідицького, якого він коротко повідомляв про свій переїзд на північ і юничив словами: „Der Mohr hat seine Schuldigkeit getan“. (Мурин сповнив свій обовязок). Ще в 1890-их роках стрібамо на сторінках львівського „Діла“ голос розпуки священиків-галичан, що в добрій вірі пішли на Холмщину очищувати обряд від польських домішок, а згодом мусіли сліпо виконувати накази царського уряду.

Хто міг з них вернутися, той вернувся; прибули також до Галичини деякі холмські уніяцькі священики. Деяких із них охопила українська стихія; в роду тих священиків вийшли і відомий наш історик проф. др. Іван Крипякевич і славний генерал УГА Віктор Курманович. Але були й тіні серед холмських священиків-імігрантів у Галичині; були такі, як прим. у городецькому повіті Харлампович, на яких жалілися парохіяне за їхні польські проповіді. Галицькі уніяти не хотіли терпіти в себе спольщених священиків-уніятів з Холмщини. Поляки використовували тих спольщених холмських емігрантів у Галичині для своєї пропаганди, створюючи польський комітет для допомоги „польським“ біженцям-уніятам з Холмщини а Мироном Крипякевичем, близько спорідненим з українськими Крипякевичами, на чолі.

ЕпіЛОГОМ цих сумних холмсько-галицьких взаємин була акція на терені Галичини холмського православного єпископа Євлогія Георгієвського перед світовою війною і в її початках за часів російської окупації; очевидно не вина в цьому холмського українського православного громадянства, що його єпископ займався московільською й царе-православною пропагандою в Галичині; як знову ж певно боліло це громадянство те, що коли поляки за останніх 20. років нищили їхні церкви, то їхній „архипастир“ митрополит Діонісій Валединський гнувся в чотири погибелі перед польським урядом за „ласками“, без спротиву запроваджував богослуження в польській мові й ще піддержував акцію за тією самою „благодаттю“ на галицькій Лемковині.

В 1915-18. рр. Холмщину окупувало австрійське військо. Вона підлягала австрійському генерал-губернаторові в Люблині. Коли в тому часі в окупованій австрійським військом західній Волині вели культурно-освітню працю Українські Січові Стрільці, а в окупованому німецьким військом Підляшши — українці-полонені, то на Холмщині цієї праці не було; при австрійських військових станних командах на Холмщині були поляки й вони підготовляли ґрунт для вхоплення цієї країни для майбутньої Польщі, що ім і пощастило зробити в листопаді 1918. року.

ЮРІЙ СІРИЙ

З історії видавничої і книгарської справи в Україні *)

Отже за перший період — сорок два роки, видано всього 44 назви, з чого за галузями знання, чи за своїм характером ці видання поділяються так: з філології — 1 нава, з етнографії — 8, з красного письменства — 35. На Україну друків першого періоду припадає значно менше, ніж на Московщину. Це треба пояснити почасти тим, що в той час друкарська справа стояла вже вище на Московщині, там було зосереджене все більш культурне, хоча б і українське панство, якому була приступна в ті часи і наука і культура вважалі, а почасти і тодішніми цеңаурними умовинами. Однакож вже другий період міняє такі відносини і цифрові дані вказують, що українська книжна продукція переноситься в Україну. З наведеної вище таблиці ми бачимо, що з 1841. року по 1904 рік видано 1250 назв. За місцевостями ці назви поділяються так:

1. Київ	508
2. Харків	117
3. Одеса	89
4. Інші міста	210
Разом в Україні . . . 919 навв.	
5. Петербург	213
6. Москва	118
Разом в Московщині 331 навв.	

За своїм характером видання цього періоду поділяються на:
1) Загальні (справочники та інше) — 1; 2) філософія — 1; 3) реалізія — 14; 4) соціальні знання та економіка — 14; 5) етнографія — 78; 6) філологія — 22; 7) точні знання — 16; 8) прикладні знання — 55; 9) красне письменство — 1019; 10) історія України — 15; 11) географія — 6; 12) бібліографія — 9.

*) Дивись „Проблем“ ч. 6.

Ще жевіш до друкарської справи і праці береться Україна з року 1904. Московщина майже відпадає як терен продукції українських книжок. Наступна таблиця дає таку характеристику розвитку української книжки за 3-їй період:

1. Київ	1132
2. Харків	86
3. Одеса	51
4. інші міста	326
Разом Україна . .	1595 назв.
5. Петербург	181
6. Москва	144
Разом Московщина	325 назв.

За своїм характером ці видання поділяються так:

1) загальний відділ (справочники бібліогр.) — 78, 2) філософія — 6, 3) релігія — 47, 4) соціальні знання та економіка — 185, 5) етнографія — 64, 6) філологія — 46, 7) точні знання — 26, 8) прикладні знання — 115, 9) мистецтво — 20, 10) красне письм. — 1213, 11) історія — 58, 12) географія — 17, 13) біографія — 15 наав.

Тиражу перших двох періодів, на жаль, ми не можемо подати за відсутністю потрібних і перевіреніх даних, але мусимо зазначити, що високим він не був. Що ж торкається взагалі цього третього періоду, то ми маємо дані лише з 1907. року. Та це властиво і в рік початку продуктивної переволюційної видавничої праці. Отже ми маємо з 1907. по 1916. рік таку картину видавничої праці в Україні:

Рік	Число назв	Тираж	Рік	Число назв	Тираж
1907	166	385.949	1912	198	741.855
1908	219	637.095	1913	210	720.385
1909	160	406.855	1914	216	897.050
1910	183	505.012	1915	73	384.070
1911	244	840.781	1916	79	208.980

Разом видано 1739 назв з загальним тиражем 5,728.032 примірники.

Поруч з видавничим рухом утворюється і апарат розповсюдження книжок серед народу. До 1907. року на всю Україну існувала тільки одна книгарня в Києві „Книгарня Київської Старини“. Вже в 1907. році у вересні місяці, як я вже мав нагоду агадати, в Києві засновується книгарня „Літературно-Наукового Вістника“, яка з незначними грошевими коштами (книгарні видано зі Львова книжки приблизно на суму в шістьсот карб., це й було фундаментом книгарні), а шляхом обеднання видавництв і скупчения їх коло себе за рік вже переноситься на одну з кращих вулиць Києва і ставить справу продажу книжок на широку скалю. Ця ж книгарня за рік після переходу на Володимирську вулицю відкриває свою філію в Харкові, а ще за два роки в Катеринодарі на Кубані.

На мою долю випала честь як засновувати всі ці книгарні так і стояти на чолі їх з 1907. року до свого примусового від'їзду за кордон в кінці 1913. р. І отже, почавши справу заснування в Києві книгарні „ЛНВ“ з капіталом 600 карб. (в книгах), виїздаючи, я передав уповноваженому Наук. Т-ва ім. Шевченка у Львові (бо фактично всі книгарні належали йому) майна на 26.000 карбованців в незаборгованому крамі та краму комісового на суму 52 тисячі карбованців. Це вказує на те, що навіть при тих умовах розвиток українського книгарства мав велику прогресію. Особливо, коли взяти під увагу, що в той час, крім вищезгаданих книгарень, існували й інші книгарні, як „Час“ в Києві, „Слово“ в Катеринославі і т. д., на чолі яких стояли енергійні і віддані справі люди.

Такий стан утворив і те, що ряд російських книгарень, що до цього часу ставились до української літератури глумливо, а потім і вороже, міняють свої посції і, вбачаючи матеріальні вигоди, заводять у себе відділи українських книжок.

Такий загальний стан видавничо-книгарської справи був в Україні до початку Світової війни.

З вибухом Світової війни картина українського національного руху радикально міняється, а разом з тим і справа видавничо-книгарська.

Кинувши у вир Світової війни народи, що населявали Росію, царський уряд висунув разом з тим і лозунг, що війна ця провадиться за визволення поневолених народів. І перше, що він почав робити, царський уряд, це радикально нищити все, що було завойоване українським народом. Випускаючи маніфести, повні обіцянок волі народам однією рукою, другою він вхопив за горло ціним же поневолені народи і зі скрежетом зубовним намагався задушити їх навіки. І ця лапа впала в першу чергу на горло українців.

До цензури-адміністративної влади поспішає зі штиком у руках на допомогу й безконтрольна на ці часи влада військова. Для українського слова повертаються аному часи дореволюційного періоду. В Києві та в інших містах України беззуперечні підпадають забороні всі періодичні видання українською мовою, а слідом за тим і взагалі все писане українською мовою. Поновлює свою діяльність попередня цензура, виходять заборони взагалі друкувати все українським фонетичним правошписом. Завойована „візвольним“ військом Галичина попадав в стан до того часу ій невнаний. Нещадно нищиться, торощиться всі культурні надбання, що носять хоч найменші ознаки чогось українського, а культурних робітників масово жene російський жандарм на далекий Сибір.

Так вже першого року війни, придавлене важким чоботом російського капраля, українство замовило і перебувало на вигнанні по тюрях, окопах і т. д. Голоси протесту, що розвягались за кордоном з уст українців-емігрантів і людей, що стояли в обороні прав народу, не доходили через колючі фронтові дроти на Україну.

Московська ж преса захлиналась від патріотизму, підцковувала „роднова салдана“ на нищення культури в завойованій Галичині і з задоволенням дивилась на ті занущання, що творилися над українським народом і його культурою. В ці часи офіційна і неофіційна Росія міцно злились в обіймах і в поході проти українства утворили едину „дику дивізію“.

Це був дійсно час нечуваних занущань над українською культурою взагалі і книгою зокрема.

Але війна і виплеканий нею режим скінчилися великою катастрофою для російського ладу. На початку 1917. року вибухає революція і на протязі кількох днів змітає, до цього часу здавалось — неприступну твердиню. Змітає царя, жандармів і всі їх постанови та закони.

З українського слова спадають кайдани, як спадають вони і з робітників пера і поруч з політичною роботою починається робота культурна. Вже на протязі перших двох місяців революційного життя робота в цьому напрямку виростає до нечуваних і навіть несподіваних розмірів.

В Києві — осередку політичного і культурного життя України, відновлюють свою роботу старі, під час війни придушені видавництва, а поруч з ними повстають десятки нових, в самому Києві, і по інших містах України. Щодня зпід друкарського варстату випускаються сотні тисяч аркушів друку. Щодня виходить у світ по кілька нових наяв книжок більшого чи меншого розміру. Повстають нові періодичні видання щоденних газет різних напрямків, місячники, тижневики і т. д. Зокрема кожна партія має свій орган.

Ми вже говорили, що до війни через вищевказани умови видавнича робота була занадто скромна і той малий тираж, яким обмежувались видавництва періодичних і неперіодичних видань був ґрунтом для ворогів українського слова при їх нападах. Тоді вони старались довести перед світом, що весь український рух є штучно утворений, наслідок фантастичних мрій гуртка інтелігенції, що український народ не приймав книги на неіснуючій, штучно утворений п. п. Грушевськими і подібними до нього людьми, мові і задоволяється єдино арозумілою для цього мовою московською. Такі пани як україножер проф. Погодін намагались тоді статистичними даними довести, що український рух є штучний, вони виказували, що українські видавництва ідуть в хвості видавництв інших народів Росії, що навіть такі народи, як грузини, або татари в порівнанні з українськими видавництвами випускають у світ книжок більше щорічно, ніж українці.

В своїх твердженнях вони не хотіли брати під увагу обставини, що в той час, коли тіж грузини й татари мали свою хоч-сяку-таку рідну школу і випускали для неї лектуру — український народ лише мріяв про свою школу, про підручник в рідній мові.

Що ж ми бачимо тепер, коли визволившись з лабет жандарма, український народ відчув під собою ґрунт, на якому може будувати свою культуру. Перші ж дні показують, що вже годі задовольнити масову потребу випуском книги в 2—3 тисячах. Щоденні газети щоденно зростають в тиражі. Випускаються вони вже не в тися-

чах примірників, як це було до війни, а в десятках і сотнях тисяч, і в той же день розкуповуються. Те ж саме і з книгами. Вже видавництва не можуть задовольнити ринок двома-трьома тисячами. Така книга, як „Кобзар“ Т. Шевченка ріжними видавництвами випускається в сотнях тисяч прим. і на протязі чотирьох-п'ятьох тижнів розкуповується. Твори українських письменників, як В. Винниченка, М. Коцюбинського, О. Олеся друкарються в десятках тисяч примірників і на протязі двох-трьох тижнів видання вичерпуються. Особливо ж популярною в ці часи стає популярно-наукова література ріжних галузів. З жадобою народні маси споживають цю літературу ніби хотічи наадогнати втрачений час і якнайскорше повнити своє знання. І консументом всього цього дійсно народні маси, робітництво і селянство.

Кипуча діяльність видавництв і книгарень не могла вже задовільнити потреби в книзі. Ті сотні тисяч сідручників, що виходять на протязі 1917. р. являються краплиною в широкому морі потреб. Школа українська вимагає негайно книги, звідусуди сплюстються замовлення. Але з одного боку знищена війною господарка, брак машин, друкарень, паперу, зіпсовані комунікаційні апарати, а з другого наступ імперіалістичної півночі на Україну не дають можливості задовольнити в повній мірі цих потреб, а навпаки заняття ворогами на початку 1918. року Києва і майже цілої України на якийсь час майже зовсім припиняє діяльність в цьому напрямку.

Але ця перша окупація України була коротко-часовою і не дала тих наслідків, які ми побачимо далі.

Після заключення Берестейського договору Українською Центральною Радою з німцями і їх спільниками, українське військо очищує всю Україну від навали, і знову нібито утворюється ґрунт для видавничої діяльності. Видавці починають налагоджувати апсований апарат, але ці умови тільки здавались нормальними. І без того невистарчальні засоби продукції книги, головним чином брак паперу, а до того ще й загострення політичної боротьби в Україні. Все це закінчилось гетьманством.

Потреби ж народу в книзі не зменшуються, а збільшуються і це наводить деякі видавництва на думку перенести принаймні частину роботи видавничої за кордон. Малося на увазі за кордоном друкувати головним чином підручники для шкіл і спроваджувати їх на Україну. Про діяльність українських видавництв закордоном, про їх здобутки не буду тут говорити. Робота ця остаточно широка і ріжноманітна, що вимагає окремого ширшого опису.

Я хочу тут подати тільки деякі дані про роботу видавничо-книгарську до опанування Україною ворожою владою. Отже, коли ми зробимо побіжний огляд тільки 1917. року, то побачимо: 1) вся Україна вкривається густою сіттю щодених газет і тиражевиків. Тут звичайно тяжко подати точні цифри, але на підставі наших даних можемо сказати, що до кінця 1917. року українською мовою виходить — 158 наяв періодики. Ця преса в виразнику політичних течій, які в той час нуртували в Україні.

Коли ж ми візьмемо дальші роки, побачимо, що 1918. рік дає ще відіст преси, а потім починається упадок. Щодо видавництв, то

до тих, що існували до 1917. року, приєднується цілий ряд нових. Центром став Київ, але поза ним вся Україна вкривається видавничими організаціями. В Києві починають інтенсивно працювати видавництва „Давін“ та „Українська школа“, „Вернигора“, „Час“, „Криниця“, „Волошки“, „Воля“, „Гасло“ і ін. В Чернігові „Десна“, в Одесі „Діло“, в Петербурзі „Друкарь“, в Катеринославі „Українське видавництво“, „Каменярі“, „Укр. Видавн. Кащенка“ і т. д., в Херсоні „Українська Хата“, в Черкасах „Сіяч“ і т. д. і т. д. Словом майже в кожному місті а то й містечку ми стрібаємо або видавниче товариство або Просвіту, що займається виданням і розповсюдженням книжок.

Дивлячись на те, яким темпом почався розвиток друків в Україні, ми можемо сміло ствердити, що коли б нін йшов далі при нормальніх умовах, то ми б тепер були свідками безприкладного явища в світі. За ці роки ми бачили б Україну цілком забезпеченою книгами.

С. НИКОЛИШИН

„Радянська література“

(ч. 1—2, січень—лютий, 1940)

З поданого вмісту двох перших чисел (за січень і лютий) „Радянської Літератури“ в попередніх книжках „Проблем“ читач вже знає, що журнал цієї присвячений виключно поезії, прозі та критиці. Менших рецензій, бібліографій або огляду літературного життя у ньому немає.

В поезії звертає на себе увагу „Лист до загубленої адресатки“ М. Рильського. Ця адресатка, для тих хто бажче знайомий в кийськими літературними кулісами, відома. Знаємо і того друга поета, що через неї

... із цякви-шістолета
Ревнуючи стріляється за кущем.

Вірш, одже, автобіографічний. Перша (?) любов гімназиста з усіми її наявними проявами подана цитомним Рильському способом — підкреслювання невзначних деталів та трохи іронічно.

Це все було — не може бути й іншої —
і яблуна, і пісня, і вікно,
і потиск рук лукавий і нервовий
у пітьмі поганенького кіно.
І всіх уст солодке надування,
і усміх, що до серця прошкав,
і легкодумне досить розгинання,
де не лишил сльози у рукав.

Рильському пасує саме така поезія.

Я був незмушений, я червонів,
не ценен був, яких воно поетам
в таких випадках уживати слів.

Рильський останніми часами ввертається до спогадів. Пояснює він це дуже просто:

Мабуть уже до старості дійшлося
на мемуари тягнє день при дні.

Але треба признати, що ці його мемуарні вірші знов гарні. Віс з них старий Рильський, майстер слова і чарівний винищувач буденних речей до поетичного рівня. Відко колись він циро присягався, що він поєт одстояногого, минулого, стабілізованого. „Лист” поєгнув приватне, особисте, інтимне, нічим не аязване з політикою. Попередній спомин („Тодось”), щоб мати право бути виданим, ще агадував революційну кваліфікацію героя (переховував ескіз). Нині, очевидно, вже цього не треба.

Вірш Рильського — побажливий погляд літньої людини на молоді свої мрії, ідеали, симпатії.

Не знаю, де ти, хто ти, що ти нині,
усе перекотилося без сліда...
Та вірю — дано ж вірити людині! —
що й досі ти прекрасна й молода.

Варто зазначити, що вірш писаний у Львові.

До Львова заїхало чимало українських муз і грацій. Був там, між іншими, і сам великий О. Корнійчук. Переказують, між іншими, таку анекдоту чи факт із його перебування там. Корнійчук приїхав до Львова і оселився в якомусь готелі. Ранком приходить до нього один галицький учений чи поет. Питається за товариша Корнійчука.

— Товариш письменник не приймають, вони роблять манекору — дістав відповідь від лока я Корнійчука.

Був у Львові і Володька Сосюра. І навіть написав „До побачення“ Східний Україні,
що вахідньою в горі була.

Якось не розуміємо цих епітетів, як і не розуміємо інституту льоків у революційних драматургів.

Заднанно Галичини присвячені в „Радянській Літературі“ ще два вірші — Пилипа Шушіра і Володимира Грунічева. Другий вірш недостойний поета великого народу. А що український народ великий, це вже нарешті в і там мусить бути аксіомою. Боже, що би то була ще не давно за свистопляска, коли був хтось так назав наш народ, а нині — дива — офіційний термін!

За вірші про „геніяльних“ не будемо на разі говоряті. Зазначимо тільки, що Микола Бажан вже вовсім спеціалізувався на співробітника нової „Земщини“ і терпнити та й терпнити про „Горійський ранок“, не цікавий ані для нього, ані вже поготів для когось іншого.

З визначніших поетів друкують свої поезії ще К. Герасименко та Ігор Муратов.

К. Герасименко містить два вірші в „Кавказького циклю“. Один під Лермонтова (і Пушкіна) вже звичним кавказьким поетичним волянюком, другий — з несподіваним відважним натуралізмом. Поет прощається з дівчиною, яку очевидно пішав за побуту на Кавказі, і таке верає:

І все забудеться, Наташа...
Ходіть у гори, міцно спіть,
і вірність вашу, й ніжність вашу
для іншого прибережіть.

Но, па здар, сказав би чех. Що ж скаже Наташа, яка для автора нібито ось що значить:

... моя хороша,
моя проста і ненемна,

і яку він заливяє,

що в мене в грудях ти одна
але якій нараз припоручас —
виходьте заміж

за когось іншого, та

варіть смачну, як завжди, кашу,
не забувайте зустріч нашу
і інколи листи пишіть.

Дівчина та „авільнена“ любов!

Ігор Муратов інтересний тим, що його творчість завше фабульна, давує іншам. У надрукованім „Синові“ солдат Гурій йде з фронту на відпустку. Жінка три роки про нього і не чула, проте Гурій має сина. Правда, жінка його сковала і каже:

Ой, дарма шляхи куріля курно,
Іхав ти до сина в гості дурно, —
Як би й жив він досі — що нам в того?
не від тебе ж був він — від чужого...

Гурієм однакче це не вадить. Знайшовши хлопця, він його вдоровяє й каже:

Не тобі за нас приймати муку,
а панам лукавим — за роалуку!

Варто вгадати кілька нових, або правильніше сказати, нам незнаних імен. Володимир Волков репрезентується двома новорічними віршами. Вірші не согірші в гарними асонаансами. Петро Карпенко у вправному „Ельбрусі“ пишається всемогутністю людини. Старий Ельбрус ніколи не думав,

що над ним промчаться літаки,
а на його війдуть альпіністи.

„Альпіністів“ підкраслюю, бо коли б Карпенко був Бажан, то напевно вілів би там інших „ністів“. Цінімо чесних людей.

„Вату“ для заповнення потрібного числа сторінок ще додали Ф. Гарін, Ол. Жолдак, Степан Олійник, Іван Прокуда та Прокіп Безвербний.

Прозу репрезентують І. Сенченко (Діоген, оповідання), Вадим Собко (Крейсер, роман, 2 част.) та Юрій Смолич (Театр невідомого актора). З живідських авторів, що пишуть по-українськи, заступлений Н. Рибак (Помилка Оноре де Бальзака, роман) та Ін. З літературної свадщини видрукувано невідомі досі речі Панаса Мирного (Голодна воля, повість) та три новелки В. Стефаника.

Сенченкове оповідання написане цікаво. Темою його живучість імперії, що йх творили генії. Формально тема прията до мандрівок грецького філософа Діогена в Олександром Великим під час його історичних походів.

Я думаю, Діогене... про мое царство... що станеться з ним, коли я помру? каже на останньому побаченні Олександер до Діогена.

Діоген відповідає:

— ... З вільними македонцями ти завоював половину світу; авільни його в рабства і ти скореш увесь світ. Усі Індія і Китай, землі в Африці, Сінфія і Кавказа, Сіракузи і Ефіопія з тріумфом піднімуть тебе до небес!

Цікаво, ні? Голодний кумі все, бачите, Іка на умі...

Про роман Вадима Собка нема потреби реферувати. Є це вивчайна брунда, у стилі вигаданих пророцтв, як то колись писали Слісаренко, Смолич та інші. Пророцтво про війну Советів із Заходом Собкою не повелось. Зовсім інакше відігралася, ніж то собі уявляв малій Моріц.

Зате „Театр невідомого актора“ Юрія Смолича читається з насолодою. І це четверта частина іже відомого його автобіографічного роману („Наші тайни“, „Дитинство“, „Вісімнадцятилітні“), що адгається ще спільноНазви не має. В найновішій частині цього роману розказує Смолич про своє перебування у різних мандрівних трупах (московських та українських) на Лівобережжі, а потім у Харкові та Донбасі в роках 1917—1924. Початок роману може зразу ж не нагадувати белетристики, але що далі вчитуватись в нього,

то більше можна вахопитись портретним мистецтвом Смолича та його приватним гумором. Доперва прочитанша „Театр невідомого актора“, став ясніша „Фальшиве Мальпомена“, особливо ж знання маси деталів театрального побуту у П. автора. Нині ж цілком ясно видно, що аж тепер Смолич, по мірних спробах творити українську фантастичну повість, винайшов свій справжній жанр — реалістичний, гумористично-описовий роман. Сподіваємось, що він його вже не лишить, хоч може за це не зябніться серед спіків орденоносців. Зате валишиться наважене записаний в списки інтерпретаторів української дійсності, а це важкіше.

Роман Н. Рибака „Помилка Оноре де Бальзака“ таксамо написаний добре. Особливо кидався у цього письменника в очі органічне відчуття природи! Роман трактує схватання вищеменного французького романіста до івані Ганської, польської поміщиці в Верхівні коло Бердичева. Значний історичний матеріал використаний вручно і тенденційність роману поміркована.

Цікавість абуджує і недрукована досі повість „Голодна воля“ Панаса Мирного. „Голодна воля“ — це чернетка роману в часів великої реформи, написана десь в 1885-87 рр.

Повість публікує Інститут Української Літератури ім. Шевченка АН УРСР. Зміст повісті такий: Дідич Гамза, власник величного маєтку, найбільше любить свій хутір Золотий Горішок на Пслі. Він його відкрив, він його й абудував і нині живе у ньому, виконуючи при тім в повіті обов'язки дворянського маршалка. Але ось проходять чутки про волю і ріжко сприймають їх пани, діярні та селяни. Гамза не може уявити собі світ без кріпаків, і справді, коли приходить маніфест про скасування кріпакства, ударить його грець. Поки перебере спадщину молодий паніч, на зовні ліберальний, маєток окраде управитель. Рінобіжно розповідається історія одного кохання серед дворових: паніка Василя та покоївки Могрі. Обое, хоч і сканільного духа, всетаки якось дочекаються звільнення з кріпакства і започатковують нове вільне життя як селяни.

До опублікованих трьох новел (Мужичка, Старі й молоді та одної без назви) В. Стефаніка, М. Грудницька подає в примітці такі висвітлення: „Новеля „Старі й молоді“, що подана тут, є раніша, значно відмінна редакція новелі відомої під назвою „Засідання“. Новеля „Мужичка“ — раніша, цілком відмінна редакція твору, що друкувалася під назвою „Кленові листки“.

Ці ранні редакції новел мають великий художній інтерес для читача і дають важливий матеріал для вивчення творчого процесу автора“.

Новеля без назви, власне уривок недокінченої новелі, друкується вперше. Критика заступлена в журналі слабше, лише двома статтями „Мораль і героїзм“ К. Гордона та „Петро Петрович Гулак-Артемовський“ Ів. Пільчука.

Перша стаття з піднаголовком „Нотатка про творчість П. Северова“ відносить читача в творчістю новітнього советського письменника цього імені. Про нього не відомо нічого. Це, винайшло, не диво. Советське періодичне видання, „Советские книжные новинки“, що регулярно видається „Международною книгою“ в Москві для закордону ніколи не приносить українських літературних надбань. Коли там що і є в українського, то хіба — переклади на московське. У бюллетені „Международной книги“ рекомендуються чужоземному читачеві виключно видання в московській мові. Інші ж видання за кордон не експедуються. І як тоді читач з позасоветських земель має слідувати за новими людьми в якійсь не-московській літературі?

Друга стаття, писана в приводу 150 роківнин народження Гулака-Артемовського, досить добре оповідає про цього класика української літератури та його визначення у ній. Стаття досить докладно розвіглядає усі поетичні надбання поета і спирається на джерельних впливах на нього. За впливами згадується пристойно, академічним тоном.

В цілому обидві перші книжки „Радянської літератури“ за цей рік роблять несподівано досить добре враження. Ледве, що вже не новим анекти чисто партійні „сочинення“, яких навіть партійці ніколи не читають. Доба ежонців та троцькістів минула. Українська література нову часово хоч дещо творить. Регабілітація лірики та історії робить советські журнали цікавими вже не тільки для історіографів та бібліографів, але й для вчинчайших смертних.

А це найголовніше. Бо за постишевщини, як до світової війни, справи англіядали так, що українського читача, що пройшов вже навіть цілу українську школу, денаціоналізувала московська лектура. Бо по-українськи не було що читати. Тепер тільки некордон не сміє рідної української літератури бачити. Ну, та вона і цей період якось перетриває!

О. ШТУЛЬ

Збірник Українського Наукового Інституту в Америці

(Під загальною редакцією Др. О. Кандиби. Праці Українського Наукового
Інституту в Америці I. Сент Пол, Мінн. — Прага. 1939).

„В час коли українську науку вживається або викривлюється по вподобі ворожих українській нації сил, суспільність мусить протиставити цьому наукове будівництво, що виходить тільки з національних потреб та завдань” — читаемо в короткій передмові до Збірника.

З цих міркувань виходячи, розвочато серед української еміграції в Америці, що сповине віддавши гідно свою роль в українському житті, заходи, які увінчались заснуванням „Українського Наукового Інституту в Америці.

Цим первістом своїх праць Інститут реалізує своє почесне завдання і реалізує його дуже успішно.

Зміст Збірника не лише багатий, але й цікавий та ріжкоманітний.

На початку знаходимо працю Д-ра М. Андрусяка: Укрा�їнська історіографія, що, охоплюючи цілість проблеми, складається з двох розділів: I. — Погляд на розвиток і характер української історіографії продовж 900 років (1039—1939) та II. — Осередки й видавництва після світової війни.

В першому автор слушно характеризує наше літописання перших вісімкох століть (XI—XVIII), як прагматичне й слушно зазначув, що в добі українського національного відродження українські історики „не йшли одним шляхом продовж XIX і в початках ХХ ст.; іх відхід був ріжкий від огляду „методологічним і ідеологічним“. Автор дає нам перегляд метод та ідеологічних наложень найвизначніших наших істориків, спеціально докладно спираючись на працях найбільшого з них М. Грушевського — признаючи йому те, що треба признати, її піддаючи критиці, слабі місця, зумовлені баластом тодішнього виховання, якого М. Грушевський ві себе не спромігся скинути. Далі автор розглядає питання впливу наших вивільних змагань на історичні досліди та найновіші огляди української історіографії.

В розділі II — знаходимо докладний хоч і короткий перегляд осередків української історіографії останнього часу. Маємо тут розвгляд діяльності на цьому полі Української Академії Наук в описом умовин, в яких проходила ця праця, коли то М. Грушевський мусів друкувати деякі свої праці по виданнях російської Академії Наук ССР, бо вона мала більшу свободу публікування. Дальша частина цього розділу орієнтує читача в головних видавництвах на ЗУЗ та на еміграції.

Далі йде цінна праця Д-ра Олександра Гайманівського, професора Укр. Вільн. Унів.-у в Празі: Замітки до характеристики головних рис українського права доби Руської Правди, що містить в собі багато важливих зауважень і вказівок для кожного історика права.

Проф. О. Гайманівський, звернувшись увагу на матеріал студій для історика права й подавши підставову літературу, а часто й її оцінку (наскільки розміри праці дозволяють), переходить до питання „методології вивчення істо-

торій українського права взагалі" і відмітила, що „складне питання вивчення періоду Руської Правди та поділу впливів правої думки української та білоруської на смісі відповідних артикулів Литовських статутів, не можна кважати опрацюванням вистачаюче" — розглядає характерні риси українського державного права цих періодів.

Другою працею, звязаною з діяльністю праща, є докладна монографія проф. Симона Наріжного про Судінництво й кари на Запорожжі. Ця, цікаво сказанана, праця оформлює цілість теми, що так мало була досі опрацювана й що певно не буде ширше розроблена через брак інших джерел і матеріалів, як ті, що їх у своїй праці узгляднув проф. С. Наріжний.

Окрім вгаданняк праць знаходило її працю знаного дослідника діяльності й впливу М. Драгоманова на наше життя й духовість — М. Мухина: І. Франко як критик політичних поглядів М. Драгоманова. В розділі I — Питання впливу на Франка поряд Драгоманова — автор глаубивши остаточно легенду про те, що би Франко уважав Драгоманова своїм політичним вчителем, ніби Драгоманов вирітував Франка від (нейснуючої) загрози московофільства і т. д. — та подає на доказ свої тези багатий і абсолютно переконливий джерельний матеріал. Свідчать про це і дуже давнє ненаволення Драгоманова Франком, — який поводився цілком не так, як хотів би його „політичний учитель“ і Франконе становище в подемії зприводу „Самостійної України“ М. Міхновського і виразна оцінка Драгоманова Франком в різних згадках 1901—1905 і врешті знаний виступ Франка 15. VII. 1906 — коли відбувався остаточний „Генеральний перегляд і критика ідей і діяльності Драгоманова“ — що вбрає Франко в формулу: „gente Ruthenus, patrone Russus“*).

Далі маємо в ділянки історії мистецтва працю Др. Людмили Красновської — Західні впливи в українській архітектурі Х—ХІІІ ст., що дає докладний розгляд цих впливів.

До цієїж ділянки відноситься в значній мірі й археологічна праця Д-ра Олега Кандиба — Старша мальовані кераміка в Галичині. Праця ця, в частину загального опрацювання галицької мальованої кераміки є спирається на студіях матеріалу у львівських, берлінських та віденських музеях в рр. — 1928—1931*. До праці додано 10 таблиць рисунків, що представляють форми обговорюючих відмін кераміки.

З ділянки етнографії знаходимо в Збірнику загальну працю Євгена Онацького — Зурочення та монографічну Інж. С. Кушіренка: Суспільно-господарський побут села Ізи в Карпатській Україні (за анкетним програмом проф. О. Мицюка). Монографія докладна і живо написана.

Поза агаданими працями уміщено ще: Доц. Др. Полікарпо Герасименко: Електрохемічна теорія рідиноваг між металами і жижлями (рідиноваги при виробі сталі), Доцент Інж. Микола Зайців: До питання псування („гіркнення“) і темніння мила та Інж. Навар Гнатюк: Складання корелятивних нормальних рівнянь (розділ докладнішої праці про вирівнювання тригонометричних мереж групами).

В кінцевій частині Збірника розділ — Українська наука на еміграції — проф. С. Наріжний коротко представив „15 літ праці Українського Історично-Філологічного Товариства в Празі (1923—1938).

Зовнішній вигляд Збірника бездоганний. Так само треба підкреслити добайливість мової редакції. Праворис, має свої відхилення від т. зв. академічного, але проведені консенсентно.

Можна лише побажати, щоб в дальших томах праць Інституту, на які чекаємо истерпляче із великим зацікавленням, була докладніша коректа.

* Цікава тема: вплив Драгоманова на поетичну творчість Франка ще не висвітлена. Порушена вона в статті М. Куренівця: З минулих літ („Проблема“ ч.-2, Прага, лютій 1940), але не вичерпані. Маємо надію, що М. Мухин в своїх дослідів і що проблему розвяже та викаже яке там Драгоманов вробив спустошення.

Хроніка.

Мав заявитися невабаром Альманах Мистецького Т-ва „Зарево“ в Кракові. Альманах містить багатий літературний та мистецько-критичний матеріал.

В Італії мав незабаром з'явитися велика антологія новітньої української прози в італійській мові в перекладі проф. Люджені Сальвіні.

Незабаром з'явиться в в-ві „Пробоем“, як 5 число „Книговірні ПРОБОЕМ“, друге видання книжки О. Олесьє п. в. „Княжа Україна“ (Посейй кн. VIII) з обгортою й ілюстраціями М. Михалевича.

Як 2. ч. „Народної Бібліотеки“ НАСТУПУ в Празі вийшло оповідання М. Хвильового „Солонський Яр“ з ілюстраціями й обгортою М. Михалевича. (Ст. 16, 16*).

У в-ві Ю. Тищенка в Праві мав зявитися невабаром нова збірка віршів Івана Ірлявського п. називою „Моя Весна“.

В Українськім видавництві у Кракові вийшли „Холмські легенди й оповідання“. 12×16, стор. 64. В книжці 8 ілюстрацій та світлина Холмської Божої Матері.

В „Народній Бібліотеці“ У. В. з'явилася: 1. Народні Думи — вибір, стор. 44; 2. Т. Шевченко — Наймічка — поема, стор. 22.

У. В. видало „КОВЗАР“ Т. Шевченка латинкою. Форм. 80. Стор. 64.

В Бібліотеці „Моя книжечка“ вийшли: 1. Бр. Грім: Казки й байки; 2. Ганс Андерсен: Дів казки.

В другій частині звіту Г. Гельфбейна про творчість харківських письменників (про першу частину звіту див. в хроніці м. числа „Пробоем“) подані такі відомості: „Багато і наполегливо“ „працювали харківські новелісти“ над художнім зображенням величезних обравів Леніна і Сталіна“. (Особливою увагу заслуговують твори Д. Соколовського — „Почуття життя“), де показано Леніна під час його розмови в Горькім, і Сенченка — „Коба“, епізод з часів перебування Сталіна на власланиї). Майже всі харківські поети — І. Муратов, М. Нагібіца, В. Свідвинський та інші — відмітили в своїй творчості анільнення Західної України, але видатних творів серед всіх цих „відгуків“ майже не

було. Серйозніше зате позначилась Іхня праця в перекладах (переклади В. Свідвинського в Арістофана, Ю. Корецького з Байрона тощо). Харківські драматурги — М. Бірюков, Л. Юхівід, І. Снегірьов та інші — рівноож написали низку нових творів. (П. Дорошко отримав на „українському конкурсі“ другу премію за історичну песьу).

В найближчому часі на сторінках журналів мають зявитися наступні романи: Л. Шутович — „Знамя полка“, Ол. Полторацький — „Гоголь у Петербурзі“, В. Гавриленко — „Щирість“. (Вісті ч. 106/40).

Спектаколярна Студія Секції Мистців, Письменників та Журналістів при УНО влаштувала протягом останнього сезону такі імпрези: 1. Свято 1. листопаду (спільно з філією УНО та УАГ), 2. Перший прилюдний виступ-звіт, 3. Свято Борців (з філією УНО). Крім цього брала Студія участь в наступних імпрезах Жіночої Секції: Ялинка для дітей, Свято О. Басарабової, Свято матери та в інших імпрезах в Празі.

Секція Мистців, Письменників та Журналістів при УНО в Праві випустила „Свято Перемоги“ матеріал для академії та театр. імпрези на день 31. VIII.

Указом з дня 25. V. 40. президія Верховної Ради СССР нагородила Київський Державний Академічний театр ім. І. Франка за „видатні заслуги в розвитку драматичного мистецтва і виховання майстрів театральної культури“ — орденом Леніна. Цим самим указом надано народному артисту УССР І. Бучмі звання народного артиста СССР.

У репертуарі київських театрів входили в квітні ц. р. такі п'єси: „Полководець Суворов“ (театр Чернової Амрії КОВО), „Фельдмаршал Кутузов“ (театр Російської драми), „Дічинна в Москві“, „Міреле Ефрос“ (Еврейський театр), „Правда“ Корнійчука (театр ім. І. Франка) і т. п. В „ордена Леніна театрі опери та балету“ йшла опера Ілліні „Іван Сусанин“ (до советської революції мала ця опера назву — „Живінь за царя“) і опера Чайковського „Мазепа“ (на текст поеми Пушкіна „Полтава“).

Кінцем минулого року відбулась у Москві „перша Всесоюзна конференція керівників єврейської театральної самодіяльності“. „Українська делегація“ складалась з 18 керівників з 12 областей. „Центральний Будинок народної творчості УРСР“ виступали на „конференції“ письменник Гільдін і драматург Н. Шмай, „Спілку письменників України“ — драматурги Ревік та Талалаєвський.

„Центральний Будинок народної творчості УРСР“, при підготовці до конференції вібрали матеріали, які на словами советської преси („Народна творчість“ ч. 2/40), „виразно демонструють зростання єврейської самодіяльності“. Низка театральних колективів „своєю наполегливою роботою протягом багатьох років вавоювали любов і популярність серед єврейського населення колгоспів, міст і містечок“ України. З „єврейських театральних гуртків“ вaslуговують — як читаемо там же — на особливу увагу гуртки у селі Ново-Полтавка (Миколаївська область), в Зненигородці (Київська область), у „Ворошиловграді“ і т. д.

На „конференції“ винесено низку революцій, які мали підсилити „єврейську театральну самодіяльність“. Для підвищення кваліфікації керівників „єврейських драматичних гуртків“ на Україні мав розпочатись 20. IV. в Києві двомісячний театральний курс. (Вимідати на курсі мала професура Київського театрального інституту). Опіку над поглибленим „національної культури“ серед „єврейських колгоспів“ мали перебрати на себе „будинки народної творчості“ і „політосніті організації“.

„Особливо велика увага“ мала бути присвячена забезпеченням „хорошими радянськими письмами“ „дво-мільйонового єврейського народу Західної України, який недавно вийшов у велику сімію народів Радянського Союзу“. Навагал — визначує журнал — „база для дальнішого зростання єврейської самодіяльності на Україні особливо велика“, бо „неухильний розвиток єврейської національної культури забезпечено мудрою ленінсько-сталінською політикою“.

В пімецьких кінах висвітлюють тепер фільму УФІ і ВІН-Фільму, побудовану на основі новелі Пушкіна п. н. „Постмайстер“. В одному з кінцевих актів з екрану розлягається чудова українська пісня „Ой, Мороє,

Моровенку“, що ніяк не відходить від амісту, ні до московського тла фільму.

Жіноча Секція „Просвіти“ в Кракові влаштувала в останніх місяцях більше імпрез, апоміж яких найцікавішою був виступ співака-баритона Зенона Дольницького.

Між 26 і 31 січня відбулась в „окружному будинку Червоної Армії ім. К. Г. Ворошилова“ в Харкові „лруга обласна олімпіада художньої самодіяльності Харківської області“. Підготовка до „олімпіади“ розпочалась ще 1938 р. З понад 7000 амбілізованих „кращих виконавців самодіяльних мистецьких колективів“ допущено до участі в „олімпіаді“ 1694 чоловіка, які виступали „в найрівномініших жанрах“ (хори, оркестри, драматичні гуртки, естради і т. д.). За свою класифікацією музично-хоровий репертуар олімпіади складався з 107 творів „народніх“, 96 творів советських авторів, 38 — „російської класики“, 35 — „зах.-європейської класики“, 9 — української класики, 3 — класики інших народів „ССР“ й 15 різних творів“

Театральні гуртки виконали драматичні твори Гаме, Германа, Карпенка-Карого, Корнійчука, Лавренюча, Юхніда, Шолом-Алейхема. Художнє читання виступлене було під часами Маяковського, Джамбула, Іусєва, Лебедєва-Кумача, Панфьорова, Павленка, Свєтлова, Сосюри, Твардовського, Дмитерса, Донченка, Ісааковського, Лінгтона, Нагнібіди і Ойсландера.

Фолклор заступлено народньою піснею, частушки, „сказанням“, танками і навіть окремими сценками з народної драми („колгоспники“ Старовірівського району покавали „російське весілля“, чоловіче тріо с. Верхній Бешкін проспівало „старовинні народні російські осіні“ і т. д і т. д.)

Кульмінаційною точкою олімпіади була демонстрація „художнім клубом ім. Ілліча Харківського канатного заводу“ опери Брука і Васильєва-Букля: „Родіна вовьот“. Названий твір спеціально розрахований на „самодіяльні оперові колективи“ (в оперу введено м. ін. домово-балалайковий оркестр).

Навагал — як читаемо в советській пресі („Народна творчість“ ч. 2/40) — олімпіада спонсувала її учасників „творчої наснаги“ й почуття вели-

чаної подяки більшовицькій партії", "вчителені товаришу Сталіну" й М. С. Хрущову "за велику турботу про ще буйніший розвиток народної творчості".

Опера Чайковського „Мазепа" проходить тепер на сцені державного театру в Хемніц.

*
На могилі сл. п. Е. Коновалця в Ротердамі вийшло написано написано відповідь О. Лятуринської. Є це козацький хрест з низьким цоколем на важкій плиті. Матеріал — чорний мармур. На плиті ім'я Побійника і націоналістичний тризуб за проектом проф. Р. Лісовського.

В Сяноці вийшов портрет Івана Франка (дереворит) праці П. Оболя.

У Перемишлі відбулася вистава народного мистецтва. В салі вистави м. і. були виставлені чисто етнографічні експонати, цебто народне вбрання та народні изори, як також новітні вишивки-експонати: блюзи, скатерти, торбинки, вразки гуцульської різьби і т. п.

В „Музею російського мистецтва" в Києві відбулося кінцем травня відкриття виставки сучасного грузинського образотворчого мистецтва (малірства, графіки і скульптури).

*
З ініціативи Секції Педагогів при УНО в Празі організувала окрема комісія за допомогою Уряду Карпатської України при Українському Вільному Університеті педагогічні курси для карпатоукраїнських вчителів.

На курсах викладають: Історію України, українську літературу, географію України, українське мистецтво, педагогіку, педагогічну психологію, філософію, німецьку і чеську мову. Управителем курсів був проф. Л. Білецький, секретарем К. Заклинський. Закінчило курси 15 слухачів, з того 10 з видаччю.

В Педагогічно-освітній Бібліотеці У. В. в Кракові з'явилися: 1. Др. О. Філяс — Гігієна дитини. Зміст: В дітчуку садку, в оселі, в школі та дому, в податком: перша поміч у наглядих нападках. Ст. 52. 2. Іван Гарасимович — Праця учителя в школі. Методичні наставки для навчання в народних школах. Ст. 163.

В Бібліотеці „Дорога" У. В. з'явилася в другу книжка для молоді „Долішкі вирави" з ілюстраціями. Стор. 36.

В Берліні в В-ві „Bernard und Graebe" вийшла праця Д-ра Я. Рудницького „Lehrbuch der ukrainischen Sprache", підручник навчання української мови для німців. (Ст. XVI+198, 8°).

У В-ві Отто Нагавowitz, Ляшці вийшов українсько-німецький словник Д-ра Я. Рудницького, зложений за азбучним показчиком в його вищезгаданій праці. (Стор. VIII+160, 118×78 мм.).

В тім же В-ві вийшла в німецькій мові „Історія України" Бориса Крупницького. (Стор. 320+4 maps, вел. 8°).

31. V. відбулась чергова сесія „Академії Наук УРСР". На перших загальних зборах „академік" Е. Варга зачитав доповідь: „Проблеми другої імперіалістичної війни". („Комуніст" ч. 124/40).

*
Секція Мистців, Письменників та Журналістів та Секція Педагогів при УНО в Празі влаштували спільно протягом останнього півріччя такі відчити: У. Самчук відчитав уривок з нового роману „Сонце в заходу"; А. Гарасевич: „Закарпатська поезія" I. ч.; Шевченківський вечір, на якому були два відчити: проф. Р. Лісовський — „Шевченко як мальяр", проф. Л. Білецький — „Шевченко — Гонта"; Ю. Сірий-Тищенко — „З історії укр. друку I. ч."; інж. М. Кушніренко — „Націотворчий процес Закарпаття"; Др. Гнатишак — „Театральне мистецтво, як національно-ідентичний чинник"; О. Лашенко — „Характер сучасної укр. культури"; проф. Р. Лісовський — „Ю. Нарбут — укр. графік та мальяр"; А. Гарасевич — „Закарп. поезія II. ч." (найновіша творчість); Ю. Сірий-Тищенко — „З історії укр. друку II. ч.", період від 1920 р.; проф. Л. Білецький — В роковини І. Франка; О. Кандиба — „Українська історична свідомість".

Крім того заходом Секції М. П. і ЖС відбувся вечір, присвячений річниці подій в Карц, Україні 1939 р., а ідділами пі. Тисовської, Дра С. Рогожки та У. Самчука і

Шевченківський концерт — академічний, улаштований спільно в філію УНО та іншими секціями.

В-во ПРОБОЕМ в Празі випустило брошурку, як I. ч. Народної Бібліотеки час. Наступ, Д. Ткачука: „Український націоналізм" (Ст. 16, 16°).

Книжний склад „ВИХОВНОЇ БІБЛІОТЕКИ“

1. Улас Самчук: „БАТЬКО Й СИН“, — ВОЛИНЬ Ш т. Ціна 3 нім. марки.
2. О. Кольченко: „АНДРІЙ КАРАБУТ“ — песьма на IV дії з Визвольної Боротьби. 1 нім. марка.
3. „СВЯТО ЖЕРТВИ“ — інсценізаційний та рецитаційний матеріал до імпреви 21. XI. 1 нім. марка.
4. „СВЯТО ПЕРЕМОГИ“ — 1) матеріал на академію 31. VIII. рецитаций, ноти. 0.50 нім. фен. 2) матеріал для імпреви а інсценізацією. Шкіци демораций, 1 нім. марка.
5. „ЗБІРНИК УКРАЇНСЬКОГО НАУКОВОГО ІНСТИТУТУ в АМЕР.“, причинки головно а ділянки україноанавства. 5 н. мар.
6. М. Мухин: І ФРАНКО ЯК КРИТИК М. ДРАГОМАНОВА. 60 н. пф.
7. „КАРПАТСЬКА УКРАЇНА В БОРОТЬБІ“, збірник споминів учасників. 3 нім. мар.
8. „Роабудова Нації“, неповні річники, за число 1 нім. м.
9. Настінний герб Соборної України. 1 нім. м.
10. Настінний націоналістичний тризуб. 1 нім. м.
11. Мапа-плакат України. 1 нім. м.
12. Листівки та портрети мужів української історії.

Замовлення погоджується тільки за попередньою заилатою.

Всі замовлення адресувати:

I. Roško, Praha XII., Vělehradská 80/13, Protektorat B. n. M.

Гроші пересилати:

В ПРОТЕКТОРАТИ: на вищеподану адресу;

в НІМЕЧЧИНІ: складанками УНО в допискою „Виховна Бібліотека“, або на адресу УНО: Berlin W 50, Ansbacherstr. 16/II, в тією ж допискою;

в ГЕНЕРАЛ-ГУБЕРНАТОРСТВІ: Ing. W. Kolodij Krakow, Kolontaja 2/5.

УКРАЇНЦІ!

Передплачуйте,
читайте,
поширяйте

видання Українського Видавництва

„ПРОБОЄМ“

- I. тижневик: Український націоналістичний часопис „НАСТУП“, що приносить відомості від всіх Українських Земель та інформує про життя українців цілого світу і про світову політику. Передплата 50— К (7— RM) річно.
- II. двотижневик: „САМООСВІТНЯ БІБЛІОТЕКА ПРОБОЄМ“, „Самоучник німецької мови“ Софії Будкової, в доступним поясненням граматики й зімовки, що уможливлює без учителя вивчитися німецької мови. Передплата 30— К (4— RM) на 10 зошків.
- III. місячник: Український журнал „ПРОБОЄМ“, місячник культури, суспільно-громадського життя, мистецтва й літератури. Передплата 50— К (6— RM) річно.
- IV. квартальник: „КНИГОЗБІРНЯ ПРОБОЄМ“, в якій виходять найкращі твори наших письменників. За I квартал 1940. р. вже друкується збірка сатир „Звід Тікого вери Марка Барабол!“. Передплата 40— К (5— RM) річно.
- V. видання: „НАРОДНА БІБЛІОТЕКА НАСТУПУ“, в якій виходять популярні книжки на різкі теми.
- VI. ВИХОВНА БІБЛІОТЕКА.
- VII. випуски: БІБЛІОТЕКА „ВІДВАГА“ для дітей і юнацтва, ч. Л. Б. Гриченко: ОЛЕСЯ.
- VIII. ріжне: ЛИСТИВКИ і ГАСЛА, що піддаються для прикраси Народних домів, читалень, канцелярій та помешкань. Цінні листівки і гасел точніше на стор. „Наступу“.

Гроші висилайте виключно нашими чеками: Число конта Поштової Шадниці в Празі „ПРОБОЄМ“ 201.699, або „НАСТУП“ 9.028, а в Німеччині Postscheckkonto Nr. 122.124, Berlin, Zeitschrift „NASTUP“ in Prag; в Іен. Губернаторстві: „Краківські Вісти“, P. Sch. A. Warschau Nr. 2143.

Замовлення слати на адресу:

„PROVOJEM“, Praha XIV-65, pošt. schr. 3.